

M a r t a P l e s - B ę b e n

Problem intuicji w filozofii Leona Brunschvicga

*Un ou Unique, toujours un maximum*¹
Leon Brunschvicg

Słowa kluczowe: intuicja, L. Brunschvicg, idealizm krytyczny, neokrytycyzm francuski

1. Idealizm krytyczny Leona Brunschvicga

Filozofia Leona Brunschvicga (1869–1944) jest często przedstawiana jako refleksja nad filozofią nauki, analizowaną z perspektywy historycznej. Z czego to wynika? Otóż francuski filozof jest najbardziej znany ze swoich trzech prac, poświęconych kolejno dziejom filozofii matematyki (*Les étapes de la philosophie mathématique*, 1912), przyrodoznawstwa (*L'expérience humaine et la causalité physique*, 1922) oraz filozofii rozpatrywanej przez pryzmat dokonującego się w jej ramach postępu świadomości (*Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale*, 1927). Prace te rzeczywiście są poświęcone dziejom poszczególnych dyscyplin poznania naukowego. Są to obszernie syntezy historyczne, na stronach których Brunschvicg przedstawia subiektywną wizję przejawiającego się w toku rozwoju poszczególnych dyscyplin naukowych postępu ludzkiego umysłu.

Sprowadzanie całości koncepcji Brunschvicga do analiz dziejów nauki jest jednak znacznym uproszczeniem. Należy bowiem podkreślić, że zagadnienie rozwoju wiedzy naukowej stanowi dla francuskiego filozofa tylko jeden – choć niewątpliwie bardzo istotny – z interesujących go obszarów problemowych.

---

¹ L. Brunschvicg, *Agenda retrouvé 1892 et 1942*, Paris 1948, s. 67.

W wielu pracach Brunschvicga znajdziemy jednak także analizy poświęcone problematyce religii, sztuki, moralności czy też życia społecznego i politycznego. Trzeba także zaznaczyć, że refleksja nad dziejami nauki stanowi jeden z kolejnych etapów realizacji projektu filozoficznego, którego ramy Brunschvicg zarysował już w swojej rozprawie doktorskiej zatytułowanej *La modalité du jugement* (1987). Rozważania nad historią nauki nie są zatem jedynym obszarem działalności filozoficznej Francuza i należy je interpretować w szerszej perspektywie wyznaczonej przez założenia jego systemu filozoficznego.

Na stronach wspomnianej wyżej dysertacji poświęconej problemowi modalności sądów Brunschvicg jasno określa swoje stanowisko filozoficzne, obierając za punkt wyjścia problem sporu między realizmem a idealizmem, a następnie rozważając relację zachodzącą między światem a ludzkim umysłem. Rozważania te prowadzą filozofa do stwierdzenia nieusuwalnego dualizmu bytu i myśli, czego konsekwencją jest teza, zgodnie z którą treści świadomości są jedyną rzeczywistością bezpośrednio dostępną człowiekowi. Brunschvicg stwierdza: „(...) poznanie ustanawia świat będący światem dla nas. Poza nim nie ma niczego; rzecz, która byłaby poza zasięgiem poznania, byłaby z definicji nieosiągalna, niemożliwa do określenia, co oznacza, że dla nas byłaby równoznaczna z nicością”². W ten sposób ograniczając obszar danej człowiekowi rzeczywistości, Brunschvicg definiuje jednocześnie filozofię jako teorię poznania, wytyczając tym samym kierunek dalszej drogi swych badań. Swoją koncepcję określa – nawiązując do Immanuela Kanta – mianem idealizmu krytycznego³. Jej celem ma być dotarcie do odkrycia rozumnej, obiektywnej podstawy – ducha-umysłu (*esprit*) – leżącego u podstaw wszystkich kierunków rozwoju zmiennej rzeczywistości kulturowej. Środkiem, dzięki któremu tak określony cel ma być zrealizowany, jest refleksja nad treściami świadomości obiektywizowanymi w toku rozwoju poszczególnych obszarów ludzkiej aktywności – między innymi nauki, sztuki, nakazów etycznych czy wierzeń religijnych. W nich bowiem ta racjonalna podstawa się przejawia i tylko one dają do niej dostęp.

Jak zostało zasygnalizowane, uznanie epistemologii za centralną dyscyplinę filozoficzną idzie w tej koncepcji w parze z refleksją nad dziejowym charakterem rozwoju kultury. Francuski filozof posługuje się w swoich badaniach wypracowaną przez siebie metodą historyczno-krytyczną⁴, opierającą się na

² L. Brunschvicg, *La modalité du jugement*, Paris 1964, s. 2.

³ Por. L. Brunschvicg, *Avant-propos*, w: tenże, *L'idéalisme contemporain*, Paris 1905, s. 2–3, a także A. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris 1968, s. 440.

⁴ Leon Brunschvicg nie posługiwał się pojęciem „metoda historyczno-krytyczna”, zostało ono ukute przez interpretatorów jego filozofii. Warto jednak zaznaczyć, że wielokrotnie przedstawiał założenia fundujące swoją koncepcję historii oraz relacji historia-rozum, na bazie której

przekonaniu, zgodnie z którym jedynie konkretne akty świadomości zarejestrowane w dziejach mogą być źródłem wiedzy o zasadach rządzących ludzkim poznaniem. Dzieje poznania są bowiem, jak niejednokrotnie podkreśla Brunschvicg, obrazem zmagania ludzkiego umysłu z obiektywną rzeczywistością. Jako konkluzję tego wątku rozważań warto zacytować trafną uwagę Bolesława Gaweckiego, który pisze:

(...) historia zdarzeń nie może być, oczywiście, uważana za filozofię, ale Brunschvicgowi wcale nie o taką historię chodzi; jego zajmuje historia idei, on chciałby pojąć naturę umysłu, tworzącego te idee w celu ujęcia świata. W tym rozumieniu metoda historyczno-krytyczna jest metodą filozoficzną *par excellence*⁵.

System idealizmu krytycznego sformułowany przez Brunschvicga łączy zatem dwa aspekty: problemowy oraz historyczny. Drugi (historyczny), którego realizację stanowią obszerne prace historyczne, rozpatrujące dzieje poszczególnych obszarów ludzkiej działalności, jest w pełni podporządkowany pierwszemu (problemowemu), tworzącemu filozoficzne ramy, w odniesieniu do których należy interpretować całą twórczość Leona Brunschvicga.

Zasadniczy dla niniejszego artykułu problem intuicji zostanie odniesiony do wskazanych wyżej dwóch aspektów filozofii Brunschvicga. W pierwszej kolejności problem ten zostanie omówiony w kontekście badań historyczno-krytycznych autora *La modalité du jugement*. W dalszej części artykułu pojęcie intuicji zostanie natomiast wpisane w ramy systemu filozoficznego, którego realizację stanowią badania historyczne.

2. Problem intuicji a badania historyczno-krytyczne

Problem intuicji rozważany w perspektywie analiz historyczno-krytycznych pojawia się w książkach Brunschvicga kilkakrotnie i w rozmaitych kontekstach. Filozof odnosił się między innymi do najpopularniejszej koncepcji intu-

---

zbudował metodę filozoficzną. Posługiwał się nią w kolejnych pracach, stanowiących połączenie syntetycznego obrazu dziejów rozwoju kultury z podejściem analitycznym, koncentrującym się na problemach kluczowych dla badanych dziedzin rozwoju życia ducha. Z perspektywy rozważań nad metodą filozoficzną Brunschvicga szczególnie ciekawym tekstem jest zapis zebrania Société Française de Philosophie z 31 maja 1923 roku, podczas którego Brunschvicg wygłosił referat dotyczący związków historii i filozofii, a następnie wziął udział w dyskusji nad przedstawioną problematyką (mierząc się także z zarzutami kierowanymi względem stosowanej przez niego metody). Por. *Histoire et philosophie. Séance du 31 mai 1923*, „Bulletin de la Société Française de Philosophie” 1923, nr 5, s. 145–172.

⁵ B. Gawecki, *Sprawozdania* (L. Brunschvicg. *L'expérience humaine et la causalité physique*, Paris 1922), „Kwartalnik Filozoficzny” 1926, T. IV, z. 3, s. 372.

icji, jaka powstała na gruncie filozofii przełomu XIX i XX wieku – kiedy żył i tworzył także sam Brunschvicg – mianowicie do koncepcji Henriego Bergsona (1859–1941). Nie był to jednak dla niego jedyny punkt odniesienia w zakresie tej problematyki.

Zagadnienie intuicji było przez Brunschvicga rozważane w kontekście analiz historycznofilozoficznych – tak w ujęciu przekrojowym (co umożliwiło mu wskazanie wieloznaczności pojęcia intuicji oraz wieloaspektowości badań, jakie wiążą się z tą problematyką), jak i przy okazji analiz poświęconych poszczególnym koncepcjom filozoficznym. Rozważania dotyczące zagadnienia intuicji, formułowane w różnych okresach twórczości Brunschvicga, znajdziemy na przykład w książce *Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale*, dwutomowej analizie dziejów filozofii zachodniej⁶. Innym interesującym źródłem jest artykuł poświęcony analizie współczesnego sposobu rozumienia pojęcia intuicji w odniesieniu do filozofii matematyki, który ukazał się w 1911 roku na łamach kwartalnika „Revue de Métaphysique et de Morale”⁷. Brunschvicg podejmuje w nim nie tylko problem wskazany w tytule, ale także kwestię historycznego kształtowania się pojęcia intuicji, wykazując złożoność pojęcia oraz szeroki zakres jego obowiązywania. Co ciekawe, artykuł ten stał się później podstawą dla rozdziału książki poświęconej postępowi świadomości dokonującemu się na gruncie filozofii matematyki⁸. Warto także zaznaczyć, że w pracy *Les étapes de la philosophie mathématique* – bo o niej mowa – znajdziemy również inne analizy dotyczące obecności zagadnienia intuicji w rozważaniach nad matematyką, między innymi w odniesieniu do Spinozy i Kartezjusza⁹.

W analizach problemu intuicji w ujęciu Bergsona, starszego od Brunschvicga dokładnie o dekadę, autor *La modalité du jugement* zwraca uwagę przede wszystkim na miejsce tej koncepcji we francuskiej tradycji filozoficznej. Rozdział książki *Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale* zatytułowany „L’intuition bergsonienne” („Intuicja Bergsonowska”) rozpoczynają rozważania poświęcone problematyce przypadkowości i wolności. Brunschvicg wychodzi tu od filozofii A.A. Cournota, pokazując, w jaki sposób sformułowana przez niego filozofia nauki (w tym między innymi podział na

---

⁶ W kontekście analizowanego problemu szczególnie interesujący jest tom drugi, w którym Brunschvicg zawarł analizy intuicjonizmu Bergsona, odnosząc go do szerokiego kontekstu historycznofilozoficznego – zarówno myśli francuskiej, jak i szerzej, europejskiej. Por. L. Brunschvicg, *Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale*, t. 2, Paris 1927, s. 640–689.

⁷ Por. L. Brunschvicg, *La notion moderne de l’intuition et la philosophie des mathématiques*, „Revue de Métaphysique et de Morale” 1911, nr 2, s. 145–176.

⁸ Por. L. Brunschvicg, *Les étapes de la philosophie mathématique*, Paris 1912, s. 427–459.

⁹ Por. tamże, s. 139–141.

filozofię nauki idealnej oraz filozofię nauki pozytywnej¹⁰) została przekształcona w filozofię świadomości przez Emile'a Boutroux¹¹. To kolejny etap, wychodzący od którego:

można powiedzieć, że filozofia nauki i filozofia historii przestają zasłaniać przed człowiekiem wiedzę naukową i proces dziejowy. Zadanie filozofii nie polega dłużej na wysiłku wyobraźni lub uogólnieniach, mających wykroczyć poza, jeśli nie naprzeciw rzeczywistości, by określić ją z góry; ma ona przede wszystkim rozproszyć widma, które ten ideał mógł podsycać, ma odnajdywać i łączyć to, co kształtuje swoistość i oryginalność rzeczywistości: ten program, prosty i (...) umiarkowany, zaaplikowany przez pana Bergsona do problemu świadomości, odświeżył jednak jego metodę oraz przesłanie¹².

Po nakreśleniu linii rozwoju filozofii i – by użyć terminologii charakterystycznej dla Brunschvicga – postępu ducha-umysłu oraz umiejscowieniu w niej koncepcji Bergsona, autor *La modalité du jugement* przeprowadza dalsze analizy tej doktryny. Uwzględnia tu najistotniejsze dla koncepcji Bergsona pojęcia i dzieła oraz sytuuje badaną doktrynę w bogatym kontekście filozoficzno-problemowym, szerszym niż wstępne uwagi podejmujące problematykę rozwoju filozofii francuskiej.

Znając teorie filozoficzne Brunschvicga i Bergsona trudno oczekiwać czegoś innego. W przypadku tych dwóch filozofów nie można mówić o wzajemnej ani nawet jednostronnej pozytywnej inspiracji, ze względu na to, że koncepcje filozoficzne Brunschvicga i Bergsona znacząco się od siebie różnią. Filozofowie przyjmują odmienne założenia, różni ich także stosunek do tradycji filozoficznej. O ile Brunschvicga można zaliczyć do nurtu filozofii neokrytycystycznej¹³, to w całym nastawieniu filozoficznym Bergsona odnajdzie-

---

¹⁰ Por. L. Brunschvicg, *Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale...*, s. 646.

¹¹ Brunschvicg, analizując dokonującą się tu transformację sposobu rozumienia filozofii, pisze: „Od Cournota do Boutroux dokonał się ostateczny postęp”, tamże.

¹² Tamże, s. 648.

¹³ Filozofia Brunschvicga bywa rozmaicie klasyfikowana, kwestia jej przynależności do neokrytycyzmu (czy też neokantyzmu) jest dyskutowana, choć należy zaakcentować, że wśród komentatorów nie budzą wątpliwości kantowskie inspiracje Brunschvicga. Rozważanie tej kwestii wykracza poza ramy artykułu, zaznaczę jedynie, że uznaję filozofię Brunschvicga za wpisującą się we francuski ruch neokrytycystyczny i w pełni zgadzam się z opinią Massima Ferrariego, który następująco określa znaczenie koncepcji autora *La modalité du jugement* dla współczesnej filozofii francuskiej: „To w szczególności z nazwiskiem Brunschvicga wiąże się być może najbardziej znaczący rozdział doświadczenia francuskiego neokrytycyzmu, przede wszystkim dzięki nowej równowadze, jaką osiągnął (...) między autonomią ducha a refleksją nad naukami i innymi dziedzinami wiedzy”, M. Ferrari, *Retour à Kant. Introduction au néokantisme*, trad. T. Loisel, Paris 2001, s. 152.

my odrzucenie kantowskiej optyki¹⁴. Należy zaznaczyć, że w tym przypadku stosunek do kantyizmu nie jest problemem interesującym jedynie dla historyka filozofii. Determinuje on bowiem wybór perspektywy teoriopoznawczej, co w przypadku tych dwóch koncepcji filozoficznych jest sprawą fundamentalną. Inspirowany transcendentalizmem Kanta, idealizm krytyczny Brunschvicga, akcentujący granice możliwości ludzkiego poznania i koncentrujący się na analizie sądów, zupełnie rozmija się z intuicjonizmem Bergsona. Bergsonowska koncepcja, uznająca bezdyskusyjną wyższość intuicyjnego wglądu nad analizą intelektualną, jest z kolei sprzeczna z założeniami racjonalistycznej filozofii Brunschvicga.

Frédéric Worms, analizując relację Bergson–Brunschvicg, pokazuje, jak bardzo różnili się ci dwaj filozofowie, tworzący w tym samym czasie i funkcjonujący w tym samym środowisku filozoficznym¹⁵. Choć obydwaj wychodzą od problemu poznającego umysłu (*esprit*), to podążają w zupełnie odmiennych kierunkach. Worms, próbując zdefiniować rodzaj pęknięcia (*rupture*), które podzieliło koncepcje obu znaczących postaci francuskiej sceny filozoficznej przełomu XIX i XX wieku, określa koncepcję Bergsona mianem „filozofii świadomości” (*philosophie „de la conscience”*), Brunschvicga natomiast – „filozofii pojęcia” (*philosophie „du concept”*)¹⁶. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że sam Brunschvicg w pewnym sensie legitymizuje taki podział, dystansując się od tak zwanej „nowej filozofii” i zdecydowanie sytuując swoje poglądy filozoficzne po stronie „intelektualizmu”¹⁷.

Problem intuicji w sformułowaniu bergsonowskim nie jest jedynym podejmowanym przez Brunschvicga. Poza wspomnianymi już rozważaniami z zakresu filozofii matematyki, analizuje on tę kwestię także między innymi w odniesieniu do koncepcji religii Pascala¹⁸, w kontekście socjologii religii H. Taine’a¹⁹

---

¹⁴ Jak wykazuje Barbara Skarga, krytyka kantowskiego transcendentalizmu leży niejako u podstaw filozofii Bergsona, przenikając każdy jej element. Por. B. Skarga, *Złudzenie transcendentalizmu*, w: *taż, Czas i trwanie. Studia o Bergsonie*, Warszawa 1982, s. 7–29.

¹⁵ Por. F. Worms, *La philosophie en France au XXe siècle. Moments*, Paris 2009, s. 31–64.

¹⁶ Por. *tamże*, s. 44.

¹⁷ W tym kontekście warto zwrócić uwagę na artykuł Brunschvicga *La philosophie nouvelle et l'intellectualisme* (opublikowany w 1901 roku na łamach „Revue de Métaphysique et de Morale”), napisany w odpowiedzi na artykuł zwolennika filozofii Bergsona, określającego ją mianem „nowej filozofii” – Edouarda Le Roy (*Un positivisme nouveau*, tekst wygłoszony na zebraniu Société Française de Philosophie w dniu 28 lutego 1901, opublikowany na łamach „Revue de Métaphysique et de Morale” w 1901 roku). Por. L. Brunschvicg, *La philosophie nouvelle et l'intellectualisme*, „Revue de Métaphysique et de Morale” 1901, nr 9, s. 433–478.

¹⁸ Por. L. Brunschvicg, *La notion moderne de l'intuition et la philosophie des mathématiques...*, s. 147.

¹⁹ Por. *tamże*, s. 147–148.

i A. Comte'a²⁰ – przeciwstawiając XVIII-wieczny racjonalizm intuicjonizmowi XIX wieku²¹.

W historycznych pracach Brunschvicga przejawia się jasna świadomość złożoności i wieloznaczności problemu intuicji oraz wielości przekształceń znaczenia tego pojęcia w dziejach filozofii. A nawet coś więcej – przekonanie, że specyfika zjawiska, o jakim mówimy, sprawia, że wymyka się ono wszelkim stałym kategoriom i jednolitym próbom opisu: „Intuicja (...) przez swą naturę nie daje się nam precyzyjnie scharakteryzować, tak by pozwalało to zdefiniować ją tylko raz (...). ...trzeba podążać za wolnością jej rytmu i zadziwiająco rozległością jej zmian”²². Chcąc odpowiedzieć na pytanie, czym jest intuicja, należałoby zatem nieustająco śledzić rozmaite jej formy i analizować przekształcenia.

Celem rozważań historyczno-krytycznych nie jest jednak analiza dziejów kształtowania się poszczególnych pojęć filozoficznych. Nie jest nim także dogłębne badanie koncepcji filozoficznych. Jak bowiem trafnie zauważa Frédéric Worms: „Brunschvicg pozwala sobie (...) na historię nie tylko krytyczną, ale i normatywną nauk i doktryn filozoficznych, czasami zapominając o właściwych im problemach, by usytuować je hierarchicznie w ogólnym pochodzie ludzkiego ducha”²³. Dla Brunschvicga najistotniejsze jest pokazanie wewnętrznych związków zachodzących w dziejach rozwoju ludzkiej wiedzy. Występujące w nich koncepcje, problemy i pojęcia stanowią w jego ujęciu jedynie przejawy fundującej je racjonalności. Jak jest ona możliwa? Oto zasadnicze pytanie, które stawia Brunschvicg, a któremu podporządkowane są prowadzone przez niego badania historyczno-krytyczne, także w odniesieniu do problemu intuicji.

3. Postęp jako immanentna zasada ducha a pojęcie intuicji

Pojęcie intuicji jest przez Brunschvicga używane i analizowane *explicite* jedynie w kontekście rozważań historyczno-problemowych, jako kategoria znacząca dla badanych przezeń koncepcji filozoficznych. W tych pracach, w których określa kierunek własnych badań, pojęcie intuicji nie pojawia się jako istotna kategoria. Jednak to, że kategoria intuicji nie należy do kluczowych pojęć, którymi Brunschvicg posługuje się w swoich pracach, nie oznacza, że nie można jej rozpatrywać jako istotnego punktu odniesienia jego doktryny. Jak bowiem

---

²⁰ Por. tamże.

²¹ Por. tamże, s. 148.

²² Por. tamże, s. 146.

²³ F. Worms, *La philosophie en France au XXe siècle...*, s. 49.

będę chciała pokazać w tej części artykułu, użycie pojęcia intuicji w stosunku do projektu filozoficznego Brunschvicga jest zasadne i – co szczególnie ciekawe – umożliwi analizę istotnego aspektu jego filozofii, jakim jest pytanie o cel i sens dokonującego się w toku rozwoju ludzkości postępu ducha-umysłu (*esprit*), przejawiającego się w wytworach kultury.

Użyteczność wykorzystania pojęcia intuicji w analizach koncepcji Leona Brunschvicga sygnalizuje Marcel Deschoux, który w obszernej monografii poświęconej filozofii autora *La modalité du jugement* zauważa, że można użyć tej kategorii na oznaczenie wysiłku abstrakcji podejmowanego przez poznający umysł, by wznosić się od rzeczy ku jedności²⁴.

W tym kontekście Deschoux używa dwóch pojęć – słów-kluczy, które pozwalają mu doprecyzować sposób rozumienia przez niego pojęcia intuicji, tak by możliwe było odniesienie go do filozofii Brunschvicga. Pierwsze – to „światło” (*lumière*), drugie natomiast – „czystość” (*pureté*). Deschoux pisze: „Światło to ciągły ruch, to nieprzerwane rozbłyskiwanie jasności; oto połączenie ruchu i światłości”²⁵. Dalej zaś stwierdza: „Światło, to także czystość (...), duchowa przejrzystość, doskonała szczerłość, bezpośrednia zgoda ducha na to, co pojmuje; oto czym jest czystość”²⁶.

Nie chodzi tu o takie rozumienie „światła” czy „czystości”, które zbliżałoby nas w jakikolwiek sposób do mistycyzmu czy dowolnej wersji irracjonalizmu. Wszak koncepcja Brunschvicga jest na wskroś racjonalna – wyrasta z potrzeby określenia warunków możliwości racjonalnej podstawy wiedzy i wszelkich zjawisk kulturowych, z potrzeby zbadania poznającego ducha-umysłu (*esprit*) na drodze analizy przejawów ludzkiej działalności realizowanych w formie sądów intelektualnych. Zakłada zatem, że kultura ma racjonalną podstawę oraz że ufundowana jest na jej nieustającym ruchu.

Zakłada jednak także coś więcej: że ruch ducha leżący u podstaw wszelkiej działalności człowieka ma stały kierunek, dzięki czemu możemy określić go mianem postępu. Zdaniem Leona Brunschvicga istnieje bowiem mechanizm nadający duchowi ludzkości kierunek rozwoju. Kierunkiem tym jest jedność, ku której zmierza każda dziedzina działalności intelektualnej, poczynając od wyrażającej się w tworzeniu najprostszych sądów. Funkcja jedności, stanowiąca istotę sądu, wyznacza fundamentalny mechanizm przewodzący każdej działalności intelektualnej. W sędach przejawia się aktywność zmierzającego ku jedności ducha-umysłu, tworzącego ludzką wiedzę. Jako najwyższa reguła wyznaczająca kierunek rozwoju umysłu, jedność przejawia się więc zarówno w poszczególnych sędach, jak i w dziejach ludzkiej myśli. Należy zaznaczyć,

²⁴ Por. M. Deschoux, *La philosophie de Léon Brunschvicg*, Paris 1949, s. 214–215.

²⁵ Tamże, s. 214.

²⁶ Tamże.

że Brunschvicg niejednokrotnie zwraca uwagę, iż między tezą o zmierzaniu ku absolutnej jedności i twierdzeniem o wolności ducha nie ma sprzeczności, gdyż określenie ruchu, zgodnie z którym postępuje rozwój duchowy, nie jest wynikiem działania zewnętrznego wobec ducha, ale jego immanentną zasadą²⁷.

W odniesieniu do tego immanentnego ruchu ku jedności należy rozumieć pojęcia przywołane przez Marcela Deschoux. „Światło” inteligencji i „czystość” świadomości²⁸, rozum pokonujący kolejne etapy na drodze ku całkowitemu przełamaniu swoich ograniczeń – oto znaczenie pojęcia intuicji, które można odnieść do filozofii Brunschvicga.

Deschoux podkreśla, że intuicja Brunschvicga znacząco różni się od Bergsonowskiej – nie używa bowiem symboli ani obrazów rzeczywistości²⁹. Zbliża się raczej do intuicji w ujęciu Platona – tak jak u twórcy teorii idei, jest bowiem antypoetycka (*anti-poétique*)³⁰. O tym rodzaju intuicyjnego oglądu, o który tu chodzi, można bowiem mówić tylko w jednym, stanowiącym immanentny cel ducha przypadku: „«Jasność», doskonała czystość istnieją jedynie na tym poziomie, na którym symbole są rozproszone i gdzie doświadczenie matematyczne łączy się z doświadczeniem religijnym”³¹.

I rzeczywiście, potwierdzenie istnienia tej nadrzędnej jedności determinującej wszelką ludzką aktywność duchową Brunschvicg odnajduje dziełach tworzonych przez ludzkość zarówno na gruncie nauki, jak i sztuki czy moralności³². Dzieła sztuki, odkrycia naukowe i rozwój moralności są jego zdaniem rezultatem trzech możliwych sposobów odnoszenia się człowieka do świata. Te możliwe relacje (poznawczą, kontemplatywną, której efektem są działania artystyczne, oraz sprawczą, mającą na celu przekształcenie świata zewnętrznego) odzwierciedlają trzy idee – prawdy, piękna i dobra – które umysł, w toku swojego rozwoju, wydobywa z rzeczywistości, nadając poszczególnym jej elementom jedność, porządek i harmonię. Za pomocą tych idei duch sprowadza wielość i różnorodność do jedności. Wprowadza porządek, dzięki któremu każdy element wszechświata zostaje związany z jego całością i staje się konieczną częścią systemu³³. Prawda, piękno i dobro nie tylko wprowadzają porządek w chaos świata zjawisk, ale także wyznaczają kierunek nieskończonego ruchu ducha. Poznanie, kontemplacja i przekształcanie tego, co zewnętrzne, to zatem, zgodnie z omawianą koncepcją, trzy sposoby nastawienia człowieka wobec

²⁷ Por. tamże, s. 194.

²⁸ Por. tamże, s. 214.

²⁹ Por. tamże, s. 215.

³⁰ Por. tamże.

³¹ Tamże.

³² Por. L. Brunschvicg: *La vie religieuse*, „Revue de Métaphysique et de Morale” 1900, T. 8, s. 5–8.

³³ Por. tamże, s. 9.

wszeczeństwa i zarazem trzy drogi, poprzez które realizuje się duchowe życie ludzkości. Brunschvicg zaznacza: „(...) prawda, piękno, moralność, oto jest potrójny znak, jaki umysł ludzki, w toku swego duchowego postępu nadaje wszeczeństwowi, oto jest jednocześnie potrójny kierunek, który wyznacza on swemu działaniu”³⁴.

Kategoria intuicji może być zatem odniesiona do filozofii Brunschvicga w tym jej znaczeniu, które następująco sformułował M.A. Krąpiec: „ogład niedyskursywny, dogłębny, wstępny w stosunku do dalszego poznania (rozumowania) lub zwieńczający je”³⁵. W przypadku tej koncepcji można mówić o oglądzie mającym zwieńczać racjonalny wysiłek ducha ludzkości, stanowiącym ostateczną syntezę, ku której zmierza dokonujący się na rozmaitych poziomach kultury ruch ducha-umysłu.

Należy jednak zaznaczyć, że wysiłek tak rozumianej intuicji pozostanie – zdaniem Brunschvicga – nigdy nieosiągniętym celem, ideą regulatywną, prowadzącą ludzkość w każdym rodzaju jej działalności. Nieskończony ruch umysłu, wyrażający się w syntezie tego, co rozproszone, jest zmierzaniem do zbudowania coraz pełniejszego obrazu rzeczywistości, pragnieniem osiągnięcia doskonałości tożsamej z absolutną jednością. Jest to ruch nieskończony, ze względu na ograniczenie człowieka przez aktualność rzeczywistości, w której egzystuje. Skończoność ludzkiego umysłu, spowodowana występowaniem w człowieku nieusuwalnego pierwiastka materialnego, sprawia, że ludzkość nie jest w stanie ostatecznie pokonać dualizmu ducha i materii, by dotrzeć do absolutnej duchowej jedności.

4. Zakończenie

W koncepcji filozoficznej Leona Brunschvicga można wskazać dwa współistniejące i wzajemnie uzupełniające się typy refleksji: jedną – problemową, wyznaczającą założenia systemu krytycznego idealizmu Brunschvicga, i drugą – historyczno-krytyczną, stanowiącą realizację założeń filozoficznych przyjętych w wyniku podjęcia refleksji problemowej. Analogicznie do tego rozróżnienia można na gruncie omawianej koncepcji wskazać dwa sposoby rozumienia pojęcia intuicji.

Pierwszy sposób wiąże się z badaniami historycznymi Brunschvicga. Tu intuicja jest rozpatrywana jako jedno z pojęć filozoficznych. Zaistniałe w dziejach kultury przekształcenia jego znaczenia oraz sposobu zastosowania go są w tym ujęciu przejawem postępu świadomości i rozwoju ducha-umysłu, które

³⁴ Tamże, s. 7.

³⁵ M.A. Krąpiec, *Intuicja*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Krąpiec, A. Maryniarczyk, t. 4, Lublin 2003, s. 897.

mają tu być ostatecznym celem badań filozoficznych. Analiza pojęcia intuicji – jak i innych pojęć funkcjonujących w dziejach kultury – to środek mający doprowadzić do tego nadrzędnego celu.

Drugi ze sposobów rozumienia pojęcia intuicji możliwy do zastosowania w odniesieniu do koncepcji autora *La modalité du jugement* wiąże się z podwalinami jego systemu, dającymi podstawy prowadzonym przezeń badaniom historyczno-krytycznym. Tu nieskończony ruch ducha-umysłu pojmowany jest jako zmierzający ku jedności. Intuicja byłaby zatem zwieńczeniem dokonującego się w dziejach i przebiegającego równolegle na różnych – pozornie od siebie oddległych, a w rzeczywistości współlistniejących – płaszczyznach procesu rozwoju ducha, procesu poznawania i zmierzania ku jedności na drodze intelektualnego rozwoju.

Drugi sposób jest oczywiście nadrzędny wobec pierwszego, który można w zasadzie sprowadzić do jednej z prób realizacji uprzednio przyjętych założeń. Jedność, ku której zmierza każdy aspekt kultury, jest bowiem nadrzędna wobec wszystkiego innego, mimo że wyznaczony przez immanentną zasadę ducha ruch ku jedności nie może ostatecznie być urzeczywistniony. Stanowi nierealizowalny do końca cel, ideę regulatywną, której – choć to nieuświadomione – podporządkowana jest każda ludzka działalność. „Un ou Unique, toujours un *maximum*”³⁶ – zapisał w swym notesie w 1942 roku Leon Brunschvicg. To stwierdzenie, stanowiące motto niniejszych rozważań, niezwykle trafnie je podsumowuje, wskazując także kierunek nieustających ludzkich dążeń.

Streszczenie

Idealizm krytyczny Leona Brunschvicga (1869–1944) stanowi połączenie dwóch aspektów: problemowego, wyznaczającego podstawy systemu, oraz historycznego, stanowiącego realizację systemowych założeń. Celem niniejszego artykułu jest odniesienie problemu intuicji do wskazanych wyżej dwóch aspektów filozofii Brunschvicga. W pierwszej kolejności problem jest omawiany w kontekście badań historyczno-krytycznych francuskiego filozofa. W dalszej części artykułu pojęcie intuicji zostało natomiast wpisane w ramy systemu filozoficznego, którego realizację stanowią badania historyczne.

---

³⁶ „Jedno lub Jedyne, zawsze maksimum”.